

CZU: 821.135.1.09-31

Tatiana POTÎNG,
Universitatea de Stat
„Dimitrie Cantemir”
(Chișinău)

PERSPECTIVA NARATIVĂ
INTRADIEGETICĂ
ÎN ROMANUL *ADELA*
DE GARABET IBRĂILEANU

**The intradiegetic narrative perspective
in the novel *Adela* by Garabet Ibraileanu**

Abstract: In the intradiegetic novels the narrator takes part in a cognitive itinerary that displaces the weight center of the narration from the event and action towards the autoscopia of oneself. The mover of the narration becomes the process of knowledge and self-knowledge that offers an image of the ego in evolution and change. The difference between essence and appearance is supported by the specifics of the intradiegetic narrative perspective that encourages the process of autoscopia, diminishing the objectivism.

Garabet Ibraileanu's character is one of the few from the epoch which analyzes not only the oneself and the otherness, but also the attitude towards the subject in the dynamic of the evolution, depending on the perspective of the reception. This perception discovers, expressed in rhetorical questions, all the gear of interior, hidden kneading.

Keywords: narrative perspective, narrator, character, omniscient narrator, narration.

Rezumat: În romanele intradiegetice personajul narator se lasă antrenat într-un itinerar cognitiv ce deplasează centrul de greutate al narațiunii dinspre întâmplare și acțiune spre autoscopia sinelui. Mobilul narațiunii devine procesul de cunoaștere și autocunoaștere care oferă o imagine a eului în evoluție și în schimbare. Diferența dintre esență și aparență este susținută de specificul perspectivei narative intradiegetice care favorizează procesul autoscopiei, diminuând obiectivismul.

Personajul lui Garabet Ibrăileanu este unul dintre puținele din epocă care își analizează nu doar sinele și alteritatea, ci și atitudinea față de subiect în dinamica evoluției, în funcție de perspectiva receptării. Această percepție îi descoperă, concretizat în întrebări retorice, tot angrenajul de frământări interioare, ascunse.

Cuvinte-cheie: perspectivă narativă, narator, personaj, narator omniscient, narațiune.

Perioada interbelică a scos în evidență inactualitatea romanului tradițional care excela prin omniprezența naratorului și prin tendința de a menține întregul angrenaj epic de personaje și lumi narative sub strictul său control. În romanul modern punctul de vedere autoritar al naratorului omniscient și omniprezent a început să fie concurat de punctele de vedere limitate ale personajelor-naratori.

Opțiunea prozatorilor moderni pentru punctul de vedere intradiegetic s-a concretizat în crearea unor realități subiective, în conformitate cu viziunea naratorului. Afirmatia proustiană: „pentru mine realitatea este individuală” a devenit model pentru o întreagă generație a scriitorilor români: „Cu Proust și cu romancierii englezi, secolul al XX-lea a descoperit că realitatea romanescă, asemeni lumii fizice, de altfel, nu este uniformă și nu ascultă peste tot de aceleași legi. Ea are mai multe straturi și totul depinde de „secțiunea” aleasă, de instrumentele folosite pentru a o explora și interpreta. „Punctul de vedere” al observatorului – sau al artistului – este *mai important decât realitatea obiectivă pe care o observă*” (Alberes, 1968, p. 203).

Schimbarea perspectivei narative a adus după sine o serie de modificări a percepției realității reprezentate/narate. Astfel, dacă în *Ion*, *Baltagul* sau *Enigma Otiliei* naratorul are certitudinea existenței realității descrise, iar cititorul, printr-un acord tacit, adoptă aceeași viziune, realitatea reflectată de naratorul lui Mircea Eliade sau Garabet Ibrăileanu este, de obicei, visată, presupusă, rememorată, adică realitatea exterioară este convertită prin intermediul analizei, visului și al memoriei în realitate interioară. În această situație „a fi” cedează locul lui „a părea”, formând o lume a posibilului.

Odată cu modificarea perspectivei suportă serioase metamorfoze toate instanțele textului narativ, se modifică imaginea lumii și se tensionează relația *subiect – obiect, narator – univers reprezentat*. Se modifică statutul naratorului, statutul personajului și structura universului reprezentat. Subiectivarea discursului în romanul modern duce la distorsionarea coordonatelor spațiotemporale și anulează principiul expunerii cronologice. Modificarea statutului personajului și asumarea perspectivei limitate transformă universul ficțional în proiecția unei viziuni coagulate din iradierile universului psihologic a naratorului personaj.

Uzitând de o tehnică narativă modernă, cu notații fulgurante, cu centralizarea eului narator ce dovedește o apetență exacerbată pentru analiză, romanul lui Garabet Ibrăileanu se prezintă ca o autoscopie virală a eului masculin. Pe mai multe paliere interpretative descoperim afinități cu scrierile moderniste ale congenerilor, în special, cu romanul lui Mircea Eliade *Maitreyi*. În primul rând, prin faptul că, la nivel de scriitură, ambii romancieri au adoptat formula jurnalului intim. Această structură narativă a impus și alte similitudini, cum ar fi raportul naratorului actor cu eul feminin. Pentru ambii naratori, în anumite ipostaze, personajul feminin este un obstacol real și totodată o experiență care ispitește: „Eroul din *Maitreyi* (ca și Codrescu din *Adela*) reprezintă o subiectivitate vasală și prin aceasta neobișnuită într-o lume a dictaturii subiectului”. (Protopopescu, 2000, p. 198)

Este de remarcă, de asemenea, perspectiva voit deformată a realității (femeia) în funcție de anumite clișee. Persoana iubită este percepută succesiv sau alternativ de acești naratori ca mamă, fiică, soră, prietenă. Diferența dintre esență și aparență este susținută de specificul narațiunii intradiegetice care favorizează procesul autoscopiei diminuând obiectivismul. Această diferență de optică inițială provoacă devieri perceptivă ulterioare. Alain, prezentat ca subaltern este perceput ca frate, dar se consideră potențial mire.

Cu toate acestea, nu se grăbește să (și) explice tranșant lucrurile, preferând această stare de ambiguitate. În cazul lui Codrescu situația este și mai complexă, deoarece respectivul a mai repetat exercițiul și în raport cu imaginea mamei sale, moartă de timpuriu. Personajul lui Garabet Ibrăileanu este unul dintre puținele din epocă care își analizează cu acribie tehnică atitudinea față de subiect (în cazul acesta – mama) în dinamica evoluției, în funcție de perspectiva receptării. *Prea mic, când a murit, ca s-o țin minte, imaginea ei mi-am creat-o mai târziu, în copilărie, după o fotografie rea și ștearsă, pe care am înviat-o și am colorat-o cu tot ce am auzit de la alții și cu propria mea fantezie: o față tăcută, înaltă, cu părul castaniu, cu ochii căprui. În cursul vieții, imaginea rămânând aceeași, a variat totuși odată cu punctul de privire în care mă mutau anii. În copilărie, fata cu părul castaniu îmi era mamă. La douăzeci de ani, soră. Astăzi, o simt fiică.* Surprindem în acest fragment așa-zisa realitate inclusă pe retina personajelor. Autorul coboară privirea la nivelul personajului, filtrând imaginile prin conștiința acestuia. Faptul că personajul narator vede nu numai o zonă a realului, ci și privirea însăși, ochiul ca viziune a unei lumi, face ca romanul să fie oglindă a omului. Revelarea unghiurilor de reflecție rămâne un câștig esențial al romanului, iar punctul de vedere al naratorului devine mai important decât realitatea.

În romanele intradiegetice personajul narator se lasă antrenat într-un seducător itinerar cognitiv fapt ce deplasează centrul de greutate al narațiunii dinspre întâmplare și acțiune spre autoscopia sinelui. Mobilul narațiunii devine procesul acesta de cunoaștere și autocunoaștere care oferă o imagine a eului în evoluție și în schimbare.

Specificul acestui tip de narator a fost descris de Marian Papahagi: „Ei încep prin a cunoaște viața din cărți; realitatea îi reprimă drastic apoi, de îndată ce intră în contact cu ea. Modalitatea de reacție este «analiza», componentă fundamentală a lui Emil Codrescu și dominantă de mai largi semnificații a unei întregi categorii. Analiza și spiritul de analiză au însă drept presupus fundamental și comprehensibilitatea absolută a lucrurilor și situațiilor”. (Papahagi, 1980, p. 34)

Ca și ceilalți intelectuali din romanele homodiegetice din interbelică, Codrescu este sfâșiat de „nostalgia certitudinii”. Nevoia de certitudine se alimentează din ambiguități și incertitudini cultivate cu insistență chiar de narator. Sub acest aspect: „tulburările și melancolia lui Emil Codrescu ar putea fi înțelese și ca o dorință de claritate, de eliminare a echivocului. Intelectualul lui Ibrăileanu este așadar un burghez convins că orice poate fi înțeles și care are în același timp spaima de a nu înțelege ceea ce i se pare că știe deja. Procesul de cunoaștere nu are, în această perspectivă, altă șansă decât pe aceea a mistificării. Complicațiile pe care le produc luciditatea și înclinația analitică ale lui Emil Codrescu vin până la urmă însă din respingerea acestei ultime certitudini oferite de persistența de a o considera pe Adela o „iluzie paradisiacă”

Specificul raportului acestui eu narator cu universul reprezentat se conturează în cultivarea acestei stări de incertitudine la toate nivelele. *În realitate, nici eu nu știu bine ce simt, căci Adela mă întinerește și mă îmbătrânește. Mă întinerește prin ceea ce simt pentru ea și pentru univers, devenit decorul ei. Mă îmbătrânește prin comparația cu ea, impusă de tinerețea ei — mereu crescândă, fiindcă o descopăr mereu.*

Senzația este absolut inedită. Până acum nu îmbătrâneam, pentru că îmbătrâneam fără să știu, ca arborii. Problema mi s-a pus întâia oară în viață când am revăzut pe Adela aici, pentru că probabil am început s-o iubesc chiar de-atunci. Dar ea știe desigur mai bine de când am început s-o iubesc. În privința asta, femeile, care merită acest nume, au divinația promptă și infailibilă. Și cum punctul de ironie i-a apărut în ochi din primele zile, desigur că am început s-o iubesc îndată ce am revăzut-o.

Starea de incertitudine însă nu este resimțită dramatic, ca la Camil Petrescu sau Max Blecher. Naratorul masculin al lui Ibrăileanu este mult prea copleșit de propriul ego pentru a se lăsa devorat de o incertitudine distructivă cu privire la eul celui alt. În fond Codrescu mai mult pozează în trăirea sa, fiind un exponent fidel al opticii masculine: „Este aproape un exemplu perfect al acesteia. Pentru cititor alcătuirea tinerii văduve este la fel de misterioasă înainte de lectură și după aceea. *Adela* nu aduce niciun spor de cunoaștere tocmai în privința Adelei. [...] Preocupat de scrutarea propriilor abisuri, ori de câte ori o descoperă în preajmă, ceea ce se întâmplă aproape continuu, preferă să se eschiveze. Problema feminității e sistematic calificată expeditiv drept enigmă. Misterul feminin, această etichetă în circulație și azi este în bună măsură scuza bărbatului concentrat exclusiv asupra lui însuși. Înălțată (ori coborâtă) la nivel de enigmă, femeia n-are cum pretinde a fi un univers investigabil; este o axiomă. Ochiul viril îi înregistrează reacțiile ce n-au trebuință de clarificări, ci se cuvin luate ca atare” (Dobrescu, 1989, p. 62). Ne confruntăm deci cu o vădită contradicție dintre, parcă, nevoia de certitudine, pe de o parte, și un soi de autosuficiență în privința cunoașterii celui alt, pe de altă parte. Această descriere lapidară a femeii este mai mult decât sugestivă: *Adela are sânul mic și predilecție pentru haine cenușii, albastre, liliachii, ca toate femeile care mi-au atins sufletul.*

Cu adevărat dramatică în *Adela* este însă trăirea timpului de către personajul narator. Spre deosebire de romanul lui Eliade în care distanța dintre momentul scrierii și cel al re-scrierii atenuază și inhibă emoția, la Garabet Ibrăileanu timpul accentuează și mărește trăirea.

Distingem în acest roman două ipostaze ale timpului, timpul ca trecut și timpul ca trecere (*curgit ireparabile tempus*). La rândul său, trecutul se profilează, de asemenea, bidimensional, într-un trecut îndepărtat – al tinereții protagonistului și al copilăriei Adelei și un trecut imediat -- al întâmplărilor de peste zi așternute seara în jurnal. Percepția trecutului pierdut irecuperabil vibrează ca o coardă întinsă pe tot parcursul romanului uneori atingând cote maxime: *În acest moment începu trecutul. Ca o muzică de pe alte târâmurii, reflectată într-un ecou, erau toate câte se petrecuse în zilele fierbinți ale verii, care trecuse și ea... Cetatea Neamțului, Văratul, Ceahlăul, drumurile pline de soare, nopțile cu lună îmi apăreau acum ca un cortegiu al verii, care defilase repede și dispăruse după orizont, condus de Adela.*

Celălalt aspect, al timpului curgător, aducător de bătrânețe, constituie un alt focar de frământare nedisimulat pentru personajul narator: *De altfel, de mult s-a schimbat raportul de forțe dintre noi. De când nu mai pot avea nici o îndoială că știe – și știe*

că eu știu că „știe” – mi-am pierdut toată libertatea de spirit, pe care ea o are mai completă decât înainte. În fiecare zi devin tot mai mic față de dânsa. Astăzi diminuarea a făcut progrese mari din cauză că eu stăteam jos și ea se plimba! Mi s-a impus și m-a supus în toate felurile. Păcat că mic nu este echivalent și în cazul acesta cu tânăr... Dar de o bucată de vreme, probabil din prudență inconștientă, am încetat să mai atac cu ea problema. S-ar zice că acum îmi ascund vârsta.

Apropierea de tehnica narativă a congenerilor se conturează în această atitudine nuanțată față de realitate, percepută ca un dat ontologic. Conform accepției buberiene relația acestui narator cu universul reprezentat ar fi de tip EU-TU, de angajare existențială, de asimilare afectivă a alterității. *A devenit unică. (Credeam că am pierdut pentru totdeauna facultatea de a uniciza o femeie). Începe să-mi fie scump tot ce e al ei și, mai scump decât totul, ușoara asimetrie a gurii, când zâmbeste, care multiplică farmecele zâmbetului ei.* Această percepere dintr-o perspectivă inedită a femeii îi descoperă, concretizat în întrebări retorice, tot angrenajul de frământări interioare, subliminale, ascunse. Urmărindu-și obiectul adorației în variate ipostaze, acest narator își relevă substanța interioară nebănuită.

Referințe bibliografice:

1. ALBERES, R-M. *Istoria romanului modern*, București. ELU, 1968. 203 p.
2. PROTOPOPESCU, Alexandru. *Romanul psihologic românesc*. Pitești: Editura Paralela 45, 2000.
3. PAPAHAĞI, Marian. *Eros și utopie*. București: ECR, 1980.
4. DOBRESCU, Alexandru. *Ibrăileanu – nostalgia certitudinii*. București: ECR, 1989.